De Vlaamse Claire Laeremans en Jorryt Braaksma uit Friesland vormen samen bureau LAMA

Tekst Bert Bukman
Foto's Christiaan Krouwels

'We prikken de Afsluitdijk door'

Het jonge bureau LAMA uit Antwerpen richt zich met ontwerpend onderzoek op de grote en kleine schaal. Behalve met provocerende aanbevelingen veroveren de Nederlandse en de Belgische ontwerper met hun projecten gestaag een plek in de vakwereld. 'Anders dan de vorige ontwerpers van het park zien we de zeewind als een van de kwaliteiten van dit gebied.'

Claire Laeremans en Jorryt Braaksma behaalden beiden een bachelor landschapsarchitectuur in Brussel (Vilvoorde) en deden daarna de masteropleiding landschapsarchitectuur aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam. Laeremans (1983) was na haar afstuderen acht jaar bij H+N+S landschapsarchitecten in dienst. Hier werkte zij onder meer aan het Citadelpark in Gent, Park Belle Vue in Leuven en de Pendelparking van Oostkamp (eveneens in België) – alledrie winnende ontwerpen voor de open oproep van de Vlaams Bouwmeester.
Braaksma (1980) werkte voor Karres en Brands en Must stedebouw. Van 2009 tot 2013 werkte hij vanuit zijn eenmanszaak als freelancer, onder meer aan het project Rijkere Dijken en Kristalpark Lommel – in opdracht van Delva –, Ruimtelijke strategie Doe meer met Dijken en Ruimte voor de Rivier (voor Strootman), Grebbelinie (voor Redscape, en aan een aantal eigen projecten. In 2013 startten Claire Laeremans en Jorryt Braaksma bureau LAMA Landscape Architects.

Hij zag er een dag lang heel anders uit, de drukke Europalaan in het Vlaamse Genk. Althans, over een lengte van twintig meter. Tot verbazing van de voorbijgangers lagen er ineens een smalle strook gras en een groene trambaan en stonden er bloeiende vaste planten op de plek waar normaal gesproken asfalt en stenen het beeld bepalen. 'Het ideale straatprofiel voor één dag', hadden Claire Laeremans (1983) en Jorryt Braaksma (1980) van LAMA Landscape Architects het project gedoopt. Het was 'een manifest tegen het versteende en verstedelijkte Vlaanderen', aldus hun toelichting.
Iedereen was enthousiast over de tijdelijk opgeknapte weg: het stadsbestuur, de gebruikers, de winkeliers en de bezoekers van de Dag van de architectuur 2013, in het kader waarvan het tijdelijke plan werd uitgevoerd en dat met steun van kleine bedrijven tot stand kwam. 'Maar wat ons het meest raakte', aldus Braaksma, 'was de reactie van de omwonenden. Een van hen stuurde ons een foto vanuit zijn appartement, met een bovenaanzicht van de opeens zo groene straat, met de mededeling dat het wat hem betrof altijd zo mocht blijven.'
'Het Vlaamse net van verharde en dichtbebouwde wegen is groter dan waar dan ook', vult Laeremans aan. 'Als je ze achter elkaar zou leggen, kun je er anderhalf keer de aarde mee rond. Dat viel ons extra op toen we hier terugkeerden na ons jarenlange verblijf in Nederland. Het heeft te maken met de naoorlogse Belgische politiek van het "buiten" wonen: elk huis in elk gehucht moest met de auto bereikbaar zijn. Het Belgische landschap is hierdoor onmiskenbaar beschadigd: slechte verblijfskwaliteit, problemen met de afwatering, en trouwens ook de typische Vlaamse lintbebouwing. Wij hebben met de tijdelijke vergroening van de Europalaan aan willen tonen dat het anders kan, dat landschappelijke problemen op nationale schaal, kunnen worden opgelost door de transformatie van wegen. En in dit geval zelfs zonder dat de capaciteit van de weg eronder leed, want de auto's konden gewoon op de Europalaan blijven rijden.'

Leegstaande panden

Ze hebben hun kantoor in een aangenaam rommelige wijk vlakbij het station van Antwerpen, op een plek waar oude parkeergarages en leegstaande panden zij aan zij staan naast fraaie staaltjes art nouveau-kantoorpanden en state of the art moderne architectuur. LAMA Landscape Architects (afgeleid van LAndscape MAnifesto), dat zijn Claire Laeremans en Jorryt Braaksma, de één een onvervalste Vlaamse, de ander een echte Fries, die elkaar hebben leren kennen tijdens hun opleiding landschapsarchitectuur, achtereenvolgens in Vilvoorde en Amsterdam. Vorig jaar richtten zij hun bureau op.
Binnenkort wordt hun eerste grote project uitgevoerd: de herinrichting van een park aan de monding van de rivier de IJzer, in de nabijheid van een natuurgebied en een drukke toeristische boulevard. In het natuurgebied wordt een extra getijdengeul gegraven voor een natuurontwikkelingsproject, en de grond die daarbij vrijkomt wordt als grondlichaam een 'tribune' in het park, met een weids uitzicht op de omgeving.
Zoals de renderings levendig laten zien – met scheefgewaaide bomen, hoosbuien, ineengedoken passanten – heeft de zeewind in het plan vrij spel. 'Anders dan de vorige ontwerpers van het park beschouwen we de zeewind juist als een van de grote kwaliteiten van dit gebied, waar we optimaal van willen profiteren', verduidelijkt Braaksma. 'Het park zoals het er nu uitziet, kan overal liggen, past geheel in de Vlaamse tuintraditie die aansluit op tuinieren en landscaping. Ons ontwerp is echter speciaal geënt op deze plek en draait meer om het grotere verband.'

Stijgende waterspiegel

De gerichtheid op de locatie wordt nog eens onderstreept door de beplanting van de nieuwe tribune en zijn omgeving, waarvoor louter inheemse soorten zijn uitgekozen, en dan vooral uit het aan de overkant van de IJzer gelegen natuurgebied. Claire Laeremans: 'Kustbeplanting, maar natuurlijk wel gecontroleerd ingezet, want het gaat tenslotte om een park. We hebben veel variatie aangebracht in de ondergrond van het dijklichaam: op de zon, uit de zon, nat, droog, in de wind, uit de wind, een zandige ondergrond of juist klei – en dan maar kijken wat daar voor moois uit voortkomt. We zijn zelf ook benieuwd. Dit wordt een prachtige plek, waar je het massale kusttoerisme kunt ontvluchten – dat weten we in elk geval al wel zeker.'
Een plan dat ook betrekking heeft op water, maar dan in Nederland, ligt in het verlangde van Jorryt Braaksma's afstudeerproject: ontwerpend onderzoek naar het IJsselmeer, in samenwerking met landschapsarchi-

De aanleg van 'Het ideale straatprofiel' in Genk in een timelapse film is te zien op blauwekamer.nl (EXTRA)

De drukke Europalaan in Genk onderging over twintig meter en voor één dag een complete metamorfose. De straat was voorzien van stroken gras en bloeiende vaste planten. Met dit project wilden bureau LAMA en landschapsarchitect Bieke van Hees aantonen dat de verblijfskwaliteit van de stenige straat verbetert, zonder dat de verkeersfunctie van de weg teniet wordt gedaan.

Rechts **Bovenaanzicht vanuit een van de appartementen aan de Europalaan.**

Ontwerp voor het Mauritspark aan de monding van de rivier de IJzer. In dit project werkt LAMA samen met Studio-K en Geert Meysmans.

Links **De grond die vrijkomt bij het graven van een getijdengeul wordt in het Mauritspark gebruikt voor de bouw van een tribune met een weids uitzicht op de omgeving.**

De verlaten fabrieksterreinen, kunstmatige bergen, kanalen en spoorlijnen van het voormalige mijnbouwgebied Le Centre vormen een sprookjesachtig geheel dat volgens bureau LAMA weer zichtbaar moet worden gemaakt.

Onderzoek speelde niet alleen een rol bij de twee afstudeerprojecten van LAMA, maar ook bij de herinrichting van het voormalig baggerdepot in Den Helder waarbij LAMA betrokken was bij het ontwerp. De opdrachtgever, een lokaal baggerbedrijf, verliet in verband met afnemende werkzaamheden zes hectare terrein, dat als natuurgebied moest worden ingericht. Het resultaat is een vijf meter hoog en twee hectare groot vogelbroedeiland dat als een artificiële rots in het water staat en dat een bijdrage levert aan het voortbestaan van bedreigde vogelsoorten als bontbekplevier en visdief.
Jorryt Braaksma: 'Het leek ons leuk om het project uit te voeren met materialen van het bedrijf zelf: reststromen vanuit de baggerindustrie. Vanwege het industriële karakter van de plek, het zuidelijkste puntje van industrieterrein Oostoever, vonden we een kunstmatige uitstraling van het broedeiland het beste passen. De wand van het eiland is gemaakt van immobilisaat, een drooggewalst beton waarin lichtverontreinigde baggerspecie is verwerkt. Het materiaal is opgebouwd in lagen van ongeveer 50 centimeter, waardoor een mooie gelaagde structuur ontstaat. De hoogte van de wand en de plaatsing in het water maken het moeilijker voor roofdieren als de vos en de bruine rat om bij de kolonie te komen. Het eiland wordt opgevuld met ongeveer 90.000 kubieke meter lichtverontreinigde baggerspecie en is al met al een mooi voorbeeld hoe restproducten een tweede leven kunnen krijgen.'

Broedeiland op vervuild slib

De Afsluitdijk is verdwenen – het IJsselmeer wordt weer onderdeel van het Waddensysteem en een brug verbindt de Noord-Hollandse en Friese kusten.

tect Martijn Al. Hiervoor kregen beiden een subsidie van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. 'De huidige plannen voor het IJsselmeer, gebaseerd op het rapport van de Deltacommissie en de stijgende waterspiegel, zijn veel te eenzijdig', zegt Braaksma stellig. 'Die zijn vooral gebaseerd op de oude Nederlandse reflex: jezelf beschermen tegen het water door hoge dijken op te werpen en daarachter weg te kruipen. Wij denken dat het anders kan, je zou meer moeten meebewegen met het water, en minder moeten toegeven aan onze zoetwaterverslaving – als samenleving gebruiken we daar veel te veel van. En anders dan veel mensen denken, niet als drinkwater. Nee, het grootste deel van al dat water uit het IJsselmeer wordt gebruikt als doorspoelwater voor de landbouw. Dat dat echt niet hoeft bewijst de agrarische sector op bijvoorbeeld Texel, waar zoet water lang niet zo ruimschoots voorhanden is. Ook daar doen de boeren het goed; ze verzinnen gewoon andere oplossingen, met teelten die ook met brak water mogelijk zijn.'
Wat is dan jullie oplossing voor het IJsselmeer?
'Heel eenvoudig. We doen de Afsluitdijk weg.'
Is dat niet wat radicaal?
'Nou, we doen hem niet echt weg maar we maken er gaten in. Het IJsselmeer wordt dan weer onderdeel van het Waddensysteem, maar door een slimme strategie van opslibbing ontstaat een robuuste versteviging van de kustlijn waardoor de dijken langs het IJsselmeer minder hoeven te worden verhoogd. Consequentie is wel dat het IJsselmeer niet langer de grote zoetwatervoorraad van Nederland is. Maar de natuurwaarde ervan gaat wel met sprongen vooruit.'
Als je aan de Afsluitdijk komt, kom je aan de ziel van de Nederlanders, blijkt ook uit eerder ontwerponderzoek dat geruisloos in de la is verdwenen. Is dit geen luchtfietserij?
'Het doorsteken van de Afsluitdijk klinkt radicaal, maar daar is het ons niet om te doen. Wij denken dat een volstrekt andere invalshoek inzichten en innovaties mogelijk maakt die uitblijven bij meer gangbare oplossingen. Dit is volgens ons de meerwaarde en kracht van ontwerpend onderzoek.'

Het bijzondere van de plek

Behalve aan onderzoek wordt op de burelen van LAMA ook gewerkt aan concrete grootschalige projecten. Zo ontwerpt LAMA met onderzoeksinstituut Deltares aan een pilotproject in het Eems-Dollardgebied, waar polders niet door dijken tegen het wassende water worden beschermd, maar door opslibben: een gecontroleerd maar in principe natuurlijk proces van ophoging door overstroming, waarna elke keer een laagje slib wordt toegevoegd aan de lage grond. 'Juist omdat de diepste polders niet vlak achter de dijk liggen maar er wat verder achter, werkt dit systeem zo goed. De grond groeit als het ware vanzelf omhoog. Heel interessant, juist in een tijd van zinkende delta's overal ter wereld.'
Waar Braaksma's werk vaak de grote schaal betreft, zoomt Laeremans meer in op het detail, het bijzondere van de plek. Dat blijkt uit haar afstudeerproject, met als titel 'De noodzaak van ruïnes'. Het project is onder meer genomineerd voor de Archiprix, en heeft als basis het 'vergeten landschap' van Le Centre, een voormalig mijnbouwgebied in Henegouwen. De streek, aldus de toelichting, 'heeft een troosteloze uitstraling met de grauwe dominantie van eindeloze betonwegen en bebouwingslinten die het resterende landschap versnipperen.' Het is feitelijk dezelfde problematiek als die LAMA bewoog tot 'Het ideale straatprofiel voor één dag'.

Ruïnelandschap

Achter die dichte façade bevindt zich echter een gebied met onvermoede kwaliteiten. Verlaten fabrieksterreinen, kunstmatige bergen, kanalen en spoorlijnen vormen er voor wie het wil zien een sprookjesachtig geheel, dat het verdient zichtbaar te worden gemaakt. Claire Laeremans: 'Ik wil dat niet grootscheeps en programmatisch aanpakken, zoals in het Ruhrgebied is gebeurd, maar kleinschalig en met minimale interventies. Bijvoorbeeld door het opkopen van een pand in die eindeloze lintbebouwing – de huizen zijn niet duur in deze streek – en de onderste verdieping weg te halen en dat te gebruiken als een poort naar het achterliggende ruïnelandschap. Erboven kan een mini-bed and breakfast of iets dergelijks komen wat een – bescheiden – economische impuls geeft die de streek goed kan gebruiken.
'De gedachte achter het plan is het ontwerpen met de tijd en het spel van verval, vandaar ook de titel. Door de verlatenheid van de terreinen heeft de natuur vrij spel gekregen en worden de verlaten gebouwen met kleine interventies getransformeerd tot industriële arcadische ruïnes. Dat alles met zo weinig mogelijk kosten en zo veel mogelijk medewerking van de mensen in de streek. Ik heb er in het kader van mijn onderzoek een tijdlang gewoond, en het viel me op hoezeer de bewoners van Le Centre zich eigenlijk schamen voor hun gebied. Ik denk dat daar geen reden voor is, integendeel, en dat een plan als dit hen weer trots kan maken. En dat is iets waar ik op mijn beurt weer tevreden over kan zijn.'

Het ontwerpend onderzoek voor het IJsselmeergebied wordt van 14 maart t/m 9 juni geëxposeerd in Museum Nieuw Land in Lelystad.

De inspiratie van LAMA

1. Meander maps Mississippi River – H.N. Fisk 1944

Deze kaart laat op een mooie manier de veranderlijkheid van het landschap zien. De natuur en al haar systemen (klein of groot) zijn een onuitputtelijke inspiratiebron voor ons werk. Het ontdekken van de onderliggende systemen of landschapsvormende processen van een plek en het inspelen op deze systemen en processen vormt de rode draad door ons werk.

2. Landschapssamples

Sinds lange tijd verzamel ik samples van landschappen. Het gaat om ogenschijnlijk simpele dingen zoals een stukje bast, een steen, een bodemstaal, een aar van een plant. Wat op het terrein onopvallend is door de vanzelfsprekendheid in zijn natuurlijke context wordt uniek als het uit die context gehaald wordt. Het doet je als ontwerper beseffen hoezeer elke context verschillend is.
Deze samples dienen vaak als inspiratie voor de materialiteit, sfeer, het kleurenpalet voor het project of ze vertellen een verhaal over de locatie en het moment van verzamelen.

3. Artificiële natuur – natuurlijke artefacten – Eldena Ruïne, Caspar David Friedrich (1825)

Ons fascineert het proces van overname van natuur door objecten die de mens heeft achtergelaten, of van verlaten locaties. Na het vertrek van de mens krijgen de natuur en haar processen weer de ruimte en vervormen ze geleidelijk aan het artificiële object. Het doet ons beseffen hoe veerkrachtig natuurlijke processen zijn en hoe tijdelijk cultuur is. En dat juist de frictie of het samenspel tussen deze twee bijzonder is. Caspar David Friedrich is de meester om deze brute romantiek en melancholie te vatten in één beeld.
'In de cultus van haar ruïnes brengt de cultuur voortdurend haar eigen kwetsbaarheid en nietswaardigheid onder haar aandacht', schrijft filosoof Ton Lemaire in zijn 'Filosofie van het landschap' (1970): 'De ruïne opent de tijd, want als verlaten bewoning is zij tegelijk de aanwezigheid van het verleden in het heden en er de aanwijzing van dat ons eigen heden ooit tot het verleden zal behoren. De ruïne is daarmee verzameling van de tijdsdimensies, anticipatie van onze vergankelijkheid door belichaming van andermans verleden te zijn. Ruines staan ons, toeschouwers, toe om ons heden als toekomstig verleden te zien, en het is deze ervaring die de grondervaring is van de moderne tijd.'

1

2

3

4

5

4. Duitse militaire begraafplaats La Cambe, Normandië

Op nederige en ingetogen wijze vertelt deze plek het verhaal van de 21.160 gesneuvelde Duitse soldaten op Omaha Beach. Een prachtig vormgegeven begraafplaats die een enorm gevoel voor ruimte, materialiteit en verhaal laat zien. De bezoeker komt via een net iets te lage opening binnen in het donkere en massieve, vrij ruwe entreegebouw. Dan een overweldigende bomenweide met af en toe een groepje ruig uitgehakte stenen kruizen. Bezoekers lopen met hun hoofden gebogen langs de duizenden tegels met namen van gesneuvelde soldaten. Een groot contrast met de verderop gelegen Amerikaanse begraafplaats waar wapperende vlaggen, bronzen beelden en witte kruizen het beeld bepalen.

5. Desolate landschappen (Laugavegurtocht IJsland)

Wandelen door desolate landschappen schept afstand tot de beschaving. De leegte, en het ontbreken van de continue stroom prikkels schept ruimte in je hoofd. Ruimte voor reflectie, verbeelding en inspiratie. De onmetelijkheid van dit soort landschappen maakt dat ze abstract worden en je als mens gedwongen wordt om terug te grijpen op je eigen instincten.
(Claire Laeremans)

6. Dropping a Han Dynasty Urn – Ai Weiwei

Een treffend en verhalend kunstwerk van de kritische Chinese kunstenaar Ai Weiwei. Het gebaar agendeert nieuwe discussieonderwerpen rond kunst, cultuur en politiek. Het daagt je uit om met andere ogen naar dezelfde wereld te kijken, een goede voedingsbodem voor nieuwe inzichten.
(Jorryt Braaksma)

6